

Zresztą ogólną tendencją omawianej książki jest usiłowanie ukrywania i pomniejszenia znaczenia tych wpływów, które mogłyby demokratyczność charakteru republiki bońskiej uczynić podejrzaną. Pomniejsza więc autor rolę kleru w kampanii 1957 r., lansuje tezę, że organizacje przemysłowców nie brały bezpośredniego udziału w kampanii wyborczej, ograniczając się do opłacenia jej popieranym przez siebie partiom politycznym. Twierdzi też, że interwencja mocarstw zachodnich w kampanię wyborczą polegająca na udzielaniu poparcia Adenauerowi przez różne manewry na arenie międzynarodowej, była dużo mniejsza w r. 1957 niż w 1953 r. Za to w sposób opaczny Kitzinger tłumaczy w związku z wyborami intencje niektórych dyplomatycznych posunięć Związku Radzieckiego lub zgoła fantastycznie opisuje propagandę wyborczą prowadzoną przez KPD. Mimo takich czy innych zastrzeżeń, które niewątpliwie wynikają z politycznej i ideologicznej postawy autora, omawiana książka zawiera sporo ciekawego materiału informacyjnego oraz niemało twierdzeń i tez prawdziwych, tak że może być w wielu sprawach cennym źródłem informacji o zachodnioniemieckim życiu politycznym.

Jerzy Sommer

ZACHODNIONIEMIECKIE OPRACOWANIA REGIONALNE POWIATÓW

1

Tradycje opracowań typu monografii regionalnych są w Niemczech dość stare i sięgają I połowy XIX w., kiedy opracowania poszczególnych jednostek administracyjnych wykonywano zarówno dla celów administracyjnych, jak również dla budzenia zainteresowania mieszkańców problemami własnego kraju czy powiatu¹.

W r. 1941 utworzyły władze hitlerowskie urząd Rzeszy do spraw geograficznych (*Reichsamt für Landesaufnahme*). Urząd ten jako jedno z swych pierwszych zadań postawił uruchomienie serii wydawniczej obejmującej monografie poszczególnych miast czy powiatów. Poza plany jednak nie wyszedł. W r. 1942 opublikowano jedynie konspekty przewidywanych studiów, przy czym E. Meynen przedstawił projekt monografii powiatu², a H. Bobek — monografii miasta³.

Plan monografii powiatu przedstawiał się następująco: 1) Wstęp podający ogólne liczby i zestawienia tabel, mapa oraz ogólne wprowadzenie, 2) Środowisko naturalne, 3) Zarys historii powiatu, 4) Ludność, 5) Osiedla, 6) Gospodarka i transport, 7) Administracja i życie kulturalne, 8) Krajobraz kulturalny oraz główne regiony kulturalne, 9) Powiat jako jednostka, 10) Aneks statystyczny, 11) Aneks źródłowy — dzieje badań oraz wykaz źródeł i piśmiennictwa, 12) Skorowidz rzeczowy i miejscowości.

Plan monografii miasta zawierał następujące rozdziały: 1) Wprowadzenie i ogólna charakterystyka, 2) Położenie i naturalne przesłanki rozwoju miasta, 3) Historyczne podstawy miasta (rozwój osiedla, jego ludności, stosunków politycz-

Sacherl, Soziologie der deutschen Parteien. München 1955, s. 175—178), albo też wprost pomniejszają znaczenie tego oddziaływania na oficjalne życie polityczne (np. K. Deutsch, L. J. Edinger, Germany rejoins the Powers. Stanford 1959, s. 89—110).

¹ P. Gössler, Die württembergische Oberamtsbeschreibung, ein Beitrag zur Geschichte der Landeskunde, „Berichte z. Deutschen Landeskunde“, 3, 1943, 2, s. 136—145; R. Gradmann, Die Oberamtsbeschreibungen als Vorbilder, „Berichte z. Deutschen Landeskunde“, 3, 1943, 2, s. 146—151; Kreisstatistischer Dienst vor hundert Jahren, Statistische Praxis, 3, 1943, 10, s. 157.

² E. Meynen, Plan und Aufgaben des Reichswerkes „Landeskunde der Kreise des Deutschen Reiches“; E. Meynen, Grundriss für die Bearbeitung der „Landeskunde der Kreise des Deutschen Reiches“, „Berichte z. Dt. Landeskunde“, 2, 1942/43, s. 291—295.

³ H. Bobek, Zur landeskundlichen Erforschung der deutschen Städte: Plan und Aufgaben der Reihe „Deutsche Städte“; H. Bobek, Grundriss für die Städtebearbeitungen der Reihe „Deutsche Städte“, „Berichte z. Dt. Landeskunde“, 2, 1942/43, s. 1—5.

nych i gospodarczych), 4) Ludność, 5) Funkcje miasta, 6) Struktura przestrzenna miasta, 7) Teren oddziaływania, 8) Miasto jako społeczność — rozdział podsumowujący wyniki badań, 9) Aneks statystyczny, 10) Dzieje badań nad miastem, 11) Wykaz źródeł i piśmiennictwa.

Realizacja zamierzonego wówczas dzieła podjęta została dopiero po wojnie przez władze zachodniemieckie, przy czym opieki naukowej nad tą serią, której poszczególne części wydają rozmaite instytucje, podjęły się: Państwowy Instytut Geograficzny (*Bundesanstalt für Landeskunde*) w Bad Godesberg i Akademia Badań Przestrzennych i Planowania Przestrzennego (*Akademie für Raumforschung und Landesplanung*) w Hanowerze⁴. Instytucjami tymi kierują: prof. E. Meynen i prof. K. Brüning, główni wydawcy monografii powiatowych.

Całość zamierzonego dzieła ma składać się z trzynastu części. Jedna z nich poświęcona ma być ogólnym zagadnieniom monografii powiatów, na resztę zaś złożą się serie obejmujące tomy wchodzące w skład poszczególnych krajów, w tym 7 serii dla krajów NRF oraz 5 dla krajów, na które kiedyś dzielił się teren NRD (Meklemburgia, Sachsen-Anhalt, Saksonia, Brandenburgia i Turynia).

Praktycznie uruchomiono tylko niektóre serie odnoszące się do terenów NRF. Pracę redakcyjną poprzedziło dokładne ustalenie tematyki i struktury poszczególnych tomów, przy czym dokładne wskazówki opracowała *Bundesanstalt für Landeskunde*, publikując serię instrukcji na ten temat⁵.

Od r. 1948 opublikowano w sumie ok. 30 tomów⁶. Poniżej podajemy przykładowo charakterystykę dwóch z tych monografii, a mianowicie monografii powiatu Alfeld⁷ i Münster⁸.

2

Monografia powiatu Alfeld dzieli się na dziewięć zasadniczych części. W przedmowie zwraca się uwagę na praktyczne znaczenie pracy, która przeznaczona jest nie tylko dla szkół i miłośników terenu, lecz również dla organów administracyjnych i planujących.

W części I dano najpierw ogólną charakterystykę powiatu omawiając jego położenie, granice, wielkość oraz krajobraz. Z kolei krótko scharakteryzowano rozwój terytorialny i polityczny powiatu oraz problemy administracji i samorządu w przeszłości i obecnie. Na zakończenie dano tu wykaz ważniejszych dla powiatu instytucji administracyjnych.

W części II omówiono w dość szczegółowy sposób środowisko naturalne powiatu a mianowicie — strukturę geologiczną i złoża surowców kopalnych, morfologię terenu i jej genezę, gleby, klimat a zwłaszcza jego znaczenie dla rolnictwa, wody a wreszcie świat roślinny i zwierzęcy.

Część III poświęcono ludności, omawiając zmiany jej liczby od ok. 1600 r., jej obecne rozmieszczenie, następnie gospodarczą i społeczną strukturę ludności,

⁴ Arbeitsabkommen über das Werk „Die deutschen Landkreise“ abgeschlossen zwischen Akademie der Raumforschung und Landesplanung, Hannover und dem Amt für Landeskunde, Scheinfeld Mfr., „Berichte z. Dt. Landeskunde“, 5, 1948, s. 34—35.

⁵ Richtlinien und Mitteilungen. „Landeskunde der Kreise Deutschlands“, Kreisbeschreibungen, nr 1, maj 1947; nr 2, listopad 1947; nr 3, listopad 1947; nr 4, kwiecień 1952. Ponadto powielona instrukcja zawiera na 15 stronach szczegółowy wykaz tematyki w podziale na 11 części.

⁶ W piśmiennictwie polskim recenzowany był tom pt. Grafschaft Bentheim przez L. Straszewicza („Przegląd Geograficzny“, 29, 1957, z. 4, s. 832—835), który omówił również „Zagadnienia komunikacyjne w opracowaniach regionalnych na przykładzie niemieckich monografii powiatowych („Czasopismo Geogr.“, 28, 1957, z. 3/4, s. 287—291).

⁷ Käthe Mittelhäuser, Der Landkreis Alfeld, „Die Deutschen Landkreise“, Reihe D, Die Landkreise in Niedersachsen, Bd. 14, Walter Dorn-Verlag, Bremen-Horn 1957, s. 381, 114 ilustr. i map, 96 zdj.

⁸ Wilhelm Müller-Wille przy współpracy E. Bertelsmeier, H. F. Gorki, H. Müller; Der Landkreis Münster (Regierungsbezirk Münster) „Die Deutschen Landkreise“, Reihe B; Westfalen, Band 2. Münster—Köln 1955, s. 370, ryc. 179, tab. 19, Böhlau Verlag.

ruch naturalny, strukturę płci i wieku, strukturę gospodarstw domowych a na koniec stosunki zdrowotne.

W części IV poświęconej osadnictwu i stosunkom mieszkaniowym omówiono kolejno historyczny rozwój osadnictwa poczynając od czasów prehistorycznych, współczesne osiedla wiejskie i miejskie, przy czym tym ostatnim poświęcono osobne krótkie charakterystyki a wreszcie stosunki mieszkaniowe.

Najobszerniejsza część V zapoznaje nas z gospodarką powiatu w dość szerokim rozumieniu tego terminu. Zaczyna się bowiem od gospodarki wodnej, poprzez rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo, rybołówstwo aż do gospodarki nierolniczej, obejmującej ogólnie rozdziały o podstawach gospodarki i jej strukturze oraz szczegółowe o przemyśle, rzemiośle, handlu, spółdzielniach wiejskich, obrocie pieniężnym i kredycie oraz energetyce.

W części VI wyodrębniono zagadnienia komunikacyjne mówiąc o podstawach i rozwoju komunikacji, dzisiejszej sieci i dostępności komunikacyjnej terenu, intensywności ruchu a wreszcie osobny rozdział poświęcając poczcie.

Część VII obejmuje charakterystykę stosunków kulturalnych w rozdziałach poświęconych ludności i etnografii, dialektom, zabytkom sztuki w podziale na świecką i kościelną, stosunkom wyznaniowym, szkolnictwu i życiu kulturalnemu (biblioteki, muzea, towarzystwa kulturalne itp.) oraz opiece nad krajobrazem i zabytkami.

Część VIII ma charakter syntetycznego podsumowania całości poprzez omówienie struktury przestrzennej powiatu (mikroregiony oraz strefy oddziaływania miast, spełniających rolę ośrodków lokalnych), jego powiązań z sąsiednimi obszarami a wreszcie jego roli i znaczenia w ramach kraju — Niedersachsen.

Jako część IX można potraktować aneks zawierający studium planu regionalnego, wykaz literatury poświęconej omawianemu obszarowi, a wreszcie zestaw tabel statystycznych. Całość uzupełniają skorowidze i wykazy ilustracji.

Jak widać z tej krótkiej charakterystyki układu pracy, czytelnik od dość pobieżnego zapoznania się z całością obszaru i problematyki przechodzi poprzez analizę poszczególnych zjawisk aż do kończącej pracę syntezy, której zadaniem jest nie tylko podsumowanie bardzo szczegółowych rozważań analitycznych, ale również rzucenie ich na szersze tło porównawcze.

Z kolei należałoby zwrócić uwagę, na dwie sprawy. Jedna sprawa to szczegółowość analizy, która jednakże nigdzie prawie nie doprowadza do przekształcenia pracy w wykaz o charakterze informatora z jedynym może wyjątkiem przemysłu, gdzie kolejno omówiono poszczególne zakłady przemysłowe. Druga sprawa, to dążenie do syntez cząstkowych, większość bowiem rozdziałów zawiera jakieś podsumowanie, jak np. typy gmin wg struktury ich ludności, struktura gospodarki nierolniczej i in. Pod tym względem szczególnie korzystnie wyróżnia się część poświęcona komunikacji. Oczywiście tak szczegółowe potraktowanie różnorodnych tematów byłoby niemożliwe, gdyby całość próbował napisać jeden autor. Pracą kierowała K. Mittelhäusser, która opracowała tylko niektóre części, natomiast współautorami było 28 osób, które napisały mniejsze lub większe fragmenty, ponadto współpracowało 10 dalszych osób, 15 instytucji, a przy części graficznej 3 osoby. Tak wielki sztab współpracowników utrudniał utrzymanie jednolitości pracy, stąd pewne rozbieżności ujęcia a także pewne powtórzenia (np. środowisko geograficzne oraz strukturę własności omówiono pokrótce także w rozdziałach o rolnictwie czy leśnictwie). Niemniej, jak już podkreślono, zespołowi autorskiemu udało się wyjść w zasadzie obronną ręką z tych trudności.

Osobne słowa należą się stronie wydawniczej i szacie graficznej. Praca ilustrowana jest 96 zdjęciami, zamieszczonymi na kredowych wkładach oraz 114 rysunkami i mapami, których znaczną część wykonano techniką wielobarwną.

Leszek Kosiński

Monografia powiatu Münster nie obejmuje samego miasta, które stanowi odrębny powiat i zostało uwzględnione tylko w wyjątkowych wypadkach. Dlatego określenie „powiat” należy rozumieć jako „powiat wiejski” (*Landkreis*). Łączna powierzchnia 26 gmin wiejskich wynosi 793,47 km². W 1950 r. zamieszkiwało ją 91 263 mieszkańców, czyli 115 osób na 1 km².

W krótkim wstępie zawarto uwagi na temat położenia matematycznego, geograficznego i polityczno-administracyjnego powiatu. To ostatnie zostało przedstawione w rozwoju historycznym.

Rozdział I dotyczy warunków naturalnych powiatu. Omówiono w nim rzeźbę, podłoże geologiczne, surowce mineralne, klimat i pogodę, wody powierzchniowe i gruntowe, gleby oraz szatę roślinną. Na podstawie analizy elementów środowiska geograficznego wydzielono jednostki fizyczno-geograficzne (w tekście mapa „Obszarów naturalnych i krajobrazów” oraz osobno mapa barwna w skali 1:100 000 „Plastyka terenu i jednostki naturalne”). Strukturę fizyczno-przestrzenną ilustruje prócz tego osobna tabela, ujmująca w liczbach powierzchniowych i procentowy udział poszczególnych typów krajobrazowych. Zasadniczą cechą powiatu, do której w dalszych rozważaniach autorzy monografii często nawiązują, jest występowanie terenów niskich (do 50 m n.p.m.), zbudowanych z piasków (61% powierzchni powiatu) oraz nieco wyższych (50—190 m n.p.m.), zajętych przez gliny (*Klei* — 39% powierzchni powiatu).

Rozdział II zawiera omówienie zagadnień demograficznych. Rozwój ludności został przedstawiony na przestrzeni ok. 150 lat (np. w 1818 r. — 27 222 mieszkańców, a w 1950 r. — 91 300), w nawiązaniu do danych liczbowych pozostałych powiatów regencji Münster. Specjalną uwagę zwrócono na przedstawienie wpływu uchodźców na wzrost zaludnienia powiatu (w r. 1950 — 11 977 osób, tj. 13,1% ogółu ludności powiatu). Charakterystyka „fizyczno-biologiczna” ludności dotyczy typów rasowych, stanu zdrowotności, struktury wieku, płci i stanu cywilnego mieszkańców, przyrostu naturalnego oraz migracji. Wszystkie te zagadnienia są bogato ilustrowane mapkami i wykresami, opartymi na materiałach statystycznych.

Struktura zawodowa powiatu wykazuje zmniejszanie się liczby ludności rolniczej przy równoczesnym wzroście zatrudnienia w rzemiośle i przemyśle. Dlatego też obecną strukturę socjo-geograficzną cechuje brak czysto chłopskich gmin; przeważają gminy o charakterze mieszanym (rolniczo-rzemieślniczo-przemysłowe).

Następny rozdział dotyczy narodowości i kultury. Znalazły się w nim uwagi o charakterze geograficzno-historycznym i światopoglądowym (przynależność do partii politycznych i wyznań religijnych), a także dotyczące cech języka i narzecza miejscowego, obyczajów, strojów oraz budownictwa ludowego. Powyższe dane zostały wykorzystane do stworzenia typologii „geograficzno-ludnościowej”, która z kolei pozwoliła na wykreślenie mapy „obszarów i okręgów ludnościowych”. Mapa ta podaje granice zasięgu miast Münster i Greven, granice 5 obszarów (wschodni, południowy, zachodni, pośredni i północny) oraz 10 okręgów.

Rozdział III dotyczy osadnictwa i stosunków mieszkaniowych. Otwierają go uwagi o historii osadnictwa na obszarze dzisiejszego powiatu Münster (osadnictwo przedhistoryczne i historyczne z podziałem na wiejskie i miejskie). Współczesne osadnictwo zostało scharakteryzowane bardzo szczegółowo. Autorzy wzięli bowiem pod uwagę wszystkie miejsca zamieszkania (tzw. *Orte* lub *Ortschaften*), oddalone od siebie co najmniej o 250 m. „Miejscowości” takich znajduje się w powiecie 1 014. Na 1 km² przypada 1,3 „miejscowości”, na jedną „miejscowość” — 0,78 km². Przeciętna odległość między „miejscowościami” wynosi 280 m. a więc osadnictwo ma raczej charakter rozproszony. Są to jednostki niewielkie, gdyż w jednej „miejscowości” mieszka przeciętnie 90 osób (21 gospodarstw domowych). Dla zobrazowania tego zagadnienia wykonano kartogram „gęstości i powierzchni miejscowości”.

Poza tym opracowano typologię „miejscowości” (10 typów), podając ich zaludnienie. Mimo słabego zróżnicowania rzeźby powiatu wyróżniono 3 typy położenia topograficznego „miejscowości”: wysokie, niskie i pośrednie. Ze względu na rozproszenie „miejscowości”, położenie osiedli w stosunku do granic administracyjnych czy ośrodków centralnych jest dość zróżnicowane. Ilustrują to mapy odległości od dawnych ośrodków centralnych (siedzib parafii) i współczesnych 5 miast, położonych bądź peryferyjnie, bądź też zbyt blisko siebie.

Przy omawianiu układów przestrzennych największej uwagi poświęcono analizie planów miast. Załączona mapa rozwoju przestrzennego miasta Greven (od IX—XX wieku) podaje również zmiany koryta rzeki Ems. W podrozdziale dotyczącym fizjonomii „miejscowości” zajęto się bliżej kształtem domów mieszkalnych i budynków gospodarczych, rozplanowaniem wnętrza oraz głównymi cechami architektury zabytkowej.

Przy omawianiu stosunków mieszkaniowych zwrócono uwagę na zmiany w zagęszczeniu domów mieszkalnych w l. 1842—1950, na wielkość mieszkań, ilość mieszkań w budynku mieszkalnym itp. Obecne zapotrzebowanie na mieszkania pokrywane jest w 80%, pozostałe 20% przypada na mieszkania tymczasowe. W końcu rozdziału omówiono zagadnienia regionalizacji osadnictwa.

Rozdział IV informuje o gospodarce powiatu. Uwagi odnośnie do rolnictwa dotyczą użytkowania ziemi (na przestrzeni od 1800 do 1950, z uwzględnieniem struktury użytków we wszystkich gminach), struktury własnościowej i wielkościowej gospodarstw rolnych, poziomu kultury rolnej itp. Hodowlę scharakteryzowano pod kątem stanu ilościowego pogłowia, ilości jednostek hodowlanych na 100 ha użytków, wydajności, kierunków hodowlanych, spożycia i in. Poza tym omówienie dotyczy sadów i ogrodów, łąk i pastwisk, lasów i zadrzewień oraz nieużytków.

Mimo rolniczego charakteru powiatu, zatrudnieni w rzemiośle i przemyśle stanowią 28% ogółu pracujących. Podano dane dotyczące ilości, rozmieszczenia i wielkości zakładów rzemieślniczych poszczególnych branż. Charakterystyka przemysłu została potraktowana szczegółowiej. Prócz danych odnośnie do ilości zakładów przemysłowych, zatrudnienia i struktury branżowej (w powiecie najważniejszymi gałęziami przemysłu są: przemysł tekstylny, metalowy i chemiczny; mniejsze znaczenie ma przemysł drzewny, papierniczo-poligraficzny, spożywczy i mineralny) w latach 1863—1950, znalazły się również uwagi na temat lokalizacji przemysłu, stopnia uprzemysłowienia osiedli, dojazdów do pracy. Poza tym zajęto się szczegółowiej zagadnieniem zaopatrzenia przemysłu i ludności w wodę, gaz i energię elektryczną oraz sprawą odprowadzania ścieków. Podsumowaniem rozdziału jest omówienie regionów gospodarczych powiatu. Autorzy stwierdzają pewną zależność struktury gospodarczej powiatu od warunków fizjograficznych.

Tematem rozdziału V jest komunikacja i handel. Tekst i mapy dawnych szlaków komunikacyjnych orientują w aspekcie historycznym zagadnienia. Scharakteryzowano współczesną sieć komunikacyjną, podając m. in. długość i gęstość dróg lądowych i wodnych, gęstość przystanków kolejowych, rodzaj nawierzchni dróg kołowych, obciążenie dróg komunikacyjnych pojazdami, nasilenie ruchu osobowego, obrót towarowy na kolejach itp. Obecnie maksymalna odległość między przystankami (kolejowymi lub autobusowymi) wynosi 4,5 km, co świadczy o znacznym udostępnieniu powiatu. Przy omawianiu handlu poruszono takie zagadnienia jak historyczne środki handlowe, współczesna struktura branżowa handlu, handel hurtowy i detaliczny, zatrudnienie w handlu itp. Przeprowadzono również typologię miast i osiedli z punktu widzenia ich funkcji handlowych. W zakończeniu zwrócono uwagę na przejściowe położenie powiatu między Zagłębiem Ruhry a portami Morza Północnego i omówiono mapę okręgów komunikacyjnych.

Monografię kończy rozdział VI pt. „Organizacja i zarządzanie”. Zawiera on uwagi dotyczące administracji świeckiej (podział administracyjny, dostępność powiatu z miasta Münster, rozmieszczenie organów policji i sprawiedliwości) i koś-

cielnej (siedziby władz kościelnych, rozmieszczenie parafii, klasztorów, instytucji charytatywnych). Poza tym informuje on o zasięgu wpływów izb przemysłowych, rzemieślniczych i rolnych, spółdzielni mleczarskich, zarządów dróg komunikacyjnych, urzędów zatrudnienia i łączności. W podsumowaniu powyższych rozważań omówiono stopień koncentracji funkcji administracji i zarządzania w poszczególnych miastach i osiedlach.

Dalsze podrozdziały zawierają uwagi dotyczące organizacji wychowania i kultury, opieki społecznej, sportu i wypoczynku. Przy cmawianiu s kolnictwa poruszono sprawę dojazdów młodzieży do szkół, ilustrując ten problem mapką.

Całość studium zamyka analiza hierarchii ośrodków wg spełnianych przez nie funkcji. Typologia funkcjonalna obejmuje 5 typów osiedli o różnym skupieniu funkcji centralnych. Wykładnikiem „centralności” ośrodków są również dojazdy do pracy. Dla zobrazowania znaczenia ośrodków centralnych różnych szczebli wykreślono ich zasięgi terytorialne (mapka: „Ośrodki centralne i ich najbliższe zasięgi”).

Omówione powyżej studium powiatu Münster ma charakter wybitnie faktograficzny. Zarówno w tekście, jak i na mapach przeważa rejestracja i opis zjawisk. Próba syntezy (nie zawsze udaną) mają być podziały regionalne. Drugim mankamentem jest przesadne operowanie wskaźnikami statystycznymi, które wobec faktu, że nie cytuje się ich łącznie z wskaźnikami krajowymi lub sąsiednich powiatów — są mało użyteczne. Wadą opracowania jest niewątpliwie w teorii tylko możliwa próba ograniczenia się do omówienia samego powiatu wiejskiego (*Landkreis*). W praktyce bowiem część zagadnień (np. ludność, funkcje, organizacja i zarządzanie) wymagała uwzględnienia miasta Münster, którego charakterystyka jest niekompletna. Powiat został więc omówiony bez nawiązania do większego regionu gospodarczego, w swych granicach administracyjnych, potraktowanych bardzo sztywno: tereny przyległe w nielicznych tylko przypadkach znalazły odzwierciedlenie w pracy.

Powyższe słowa nie umniejszają jednak wartości pracy, polegającej m. in. na starannej szacie graficznej, licznych tabelach, wykresach i mapach, opartych na bogatych materiałach statystycznych (część z nich zebrano w osobnym załączniku statystycznym). Szereg zagadnień ujęto historycznie, dzięki czemu geneza i współczesny obraz zjawisk są bardziej zrozumiałe.

Wykaz źródeł obejmuje 240 pozycji. Alfabetyczny wykaz nazw geograficznych i indeks rzeczowy ułatwiają korzystanie z tej obszernej monografii.

Teresa Kiedrowska-Lijewska

JAROSLAV ŠEDIVÝ, KVĚTA KOŘALKOVÁ: 15 budowlansky let. Zahranicni politika ĀSR v letech 1945—1960. Praha 1960, Statni nakl. politické literatury, s. 163, 5 nlb.

Celem powyższej publikacji jest przedstawienie w zarysie wysiłków, jakie podjęta czechosłowacka polityka zagraniczna w minionym piętnastoleciu. Autorami książki są pracownicy naukowcy *Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii* w Pradze, specjaliści od zagadnień historii najnowszej.

Zgodnie z ogólnie przyjętymi założeniami chronologicznymi autorzy podzielili swoją pracę na dwie części; cezurą jest tu r. 1948. Tak więc część pierwsza obejmuje l. 1945—1948, okres przerastania rewolucji narodowodemokratycznej w rewolucję socjalistyczną i związane z tym problemy polityki zagranicznej (walka z reakcją wewnętrzną wspomaganą z zewnątrz i utrwalanie przyjaźni ze Związkiem Radzieckim). Część druga publikacji przedstawia rolę Czechosłowacji i jej polityki zagranicznej w okresie uzyskiwania przewagi na świecie przez obóz socjalistyczny, a zwłaszcza w walce o utrzymanie światowego pokoju.